

Saying Kaddish when Lacking Full Participation

Q Can the final Kaddish *D'Rabbanan* at the end of *tefilla* be recited when there is a *minyan* only if one counts people who are no longer involved in davening (e.g., they are busy taking off their tefillin) and have not recited *Pitum HaKetoret*? Also, is it proper for one who did not participate in the learning session or the section of *tefilla* to which the Kaddish relates to recite Kaddish *D'Rabbanan* or Kaddish *Yatom*, respectively, along with others in *shul*?

1. שולחן ערוך אורח חיים סי' סט סעי' א

אם יש בני אדם שהתפללו כל אחד בפני עצמו בידים, ולא שמעו לא קדיש ולא קדושה, עומד אחד מהם ואומר קדיש וברכו וברכה ראשונה יוצר אור ולא יותר, וזה נקרא פורם על שמע... הנה: ועכשיו לא נהגו לומר כל ברכת יוצר אור, אלא אומרים קדיש וברכו והם עונים אחריו ברוך ה' וכו'... לאחר שסיימו ברכת יוצר אור אומר אבות וגבורות וקדושה ואתה קדוש, וזה נקרא עובר לפני התיבה. ואין עושין דברים אלו בפחות מעשרה משום דהוי דברים שבקדושה. וצריך לחזור אחר ששה שלא שמעו, דהיינו רוב העשרה. ואם אינם נמצאים, אפילו בשביל אחד שלא שמע אומרים. ואפילו מי ששמע יכול לפרוס על שמע ולעבור לפני התיבה בשביל אותו שלא שמע

4. מגן אברהם סי' רל"ד ס"ק א

אין לומר אשרי. ואם אמר אשרי בלא מנין ואחר כך באו למנין, יאמרו מזמור אחד ואחר כך יאמרו קדיש. ונראה לי דהוא הדין כשלומדים בבית הכנסת וליכא מנין ואחר כך קוראין עשרה לומר קדיש, לא יאות עבדי, וקל וחומר הוא, דהא עיקר טעם קדיש על הלימוד משום שנתקדש השם, ואם כן בעינן עשרה בשעת הלימוד, כדי לפינן מ"ונקדשתי בתוך בני ישראל"

5. פרי מגדים אורח חיים משבצות זהב סי' נה ס"ק ג

...דערבית חייבו חז"ל לומר הברכות אחר קריאת שמע וממילא נגרר הקדיש אחריו, ובין שיהיה עשרה בברכות או בקדיש די, אבל עלינו אין חיוב לומר עלינו כלל כו'... ועיין מגן אברהם סי' ס"ט אות ד' וסי' רל"ד אות א' חולק, וסובר כלבוש. ומשמע שם אפילו תחלה במנחה שחוב הוא לומר שלוש פעמים, אפילו הכי צריך עשרה בתחלה, דלא דמי חיובא כל כך כמו ברכות של ערבית

2. ט"ז אורח חיים סי' נה ס"ק ג

...מתוך דברי הפוסקים שכתבו ואומר קדיש ואין אומרים אותו בפחות מעשרה, משמע דהפסוקי דזמרה אין צריך עשרה, דאפילו אם אומרן ביחידות, כל שיש עשרה בשעת אמירת הקדישים, די בכך, וכן מוכח ממה שכתב רמ"א בס' נ"ג ס"ג שאם אין מנין בבית הכנסת, ימתין הש"ץ עם ישתבח כו'... וכן הדין בתפלת ערבית שהתפלל ביחידות ימתין אחר כך על מנין, וכן נראה לי בכל לימוד שאדם לומד פסוקים ואגדות או תלמוד, שאם נזדמן לו תקף מנין שיכול לומר קדיש, ומכל שכן בעלינו לשבח שאמרוהו בפחות מעשרה ונזדמנו אחר כך עשרה, שיש לומר קדיש, שהרי בעלינו יש פסוקים. ובלבוש כתוב דכשומר עלינו בלא מנין לא מהני אחר כך מנין כיון שאינו תקנת חכמים לומר עליו קדיש אלא מנהג בעלמא הוא. ולא נראה לי כן, דהא יש פסוקים בעלינו

6. ערוך השולחן אורח חיים סי' נה סעי' ט

... ויש מי שלמד מזה גם על לימוד שכשהתחילו ללמוד בלא עשרה ובאמצע באו עשרה שיאמר קדיש [מ"ז סק"ג]. הנה אם למדו ביחד מקצת, ודאי כן הוא, אבל אם באו אחר שלמדו לא יאמרו קדיש [מג"א סי' ס"ט סק"ד] ויש מי שנראה מדבריו דגם בכח"ג אומר קדיש [מ"ז שם], ואינו כן, ואינו דומה לישתבח דבשם עיקר התפלה כך נתקנה שיתפללו בעשרה ושיאמרו קדיש ולא בלימוד. וכן יש מי שרצה לומר דכשהיה עשרה בבית הכנסת, אף שלא למדו כולם אומר קדיש... ומדברי הרמב"ם להדיא לא נראה כן דאף על גב דקדושה עושים גם בשביל יחיד, כמו שכתב בס' ס"ט, זהו מפני שכל יחיד נתחייב בכל יום בזה שזהו מעיקר תקנתא דתפלה, מה שאין כן קדיש על הלימוד אינו בחובה אלא אם עשרה לומדים ביחד הרשו חכמים לומר קדיש דרבנן ולא בענין אחר

3. מגן אברהם סי' סט ס"ק ד

כתוב בלחם חמודות: הוא הדין בלימוד, אפילו שנים ושלושה לומדים אומרים קדיש כשיש שם עשרה – עד כאן לשונו. ונראה לי דאם לא היו שם עשרה בשעת הלימוד, אף על פי שבאו אחר כך לבית הכנסת, אין אומרים קדיש, כמו שכתבתי סימן רל"ד

9. שו"ת אגרות משה יורה דעה חלק ד סי' סא

ה. אם יכול לומר קדיש דרבנן על מה שהציבור למדו בשלא למד עמהם

בענין אמירת קדיש דרבנן. הנה על אמירת במה מדליקין שהוא מדברים שכל הציבור אומרים, וכן פרקי אבות במקומות שכל הציבור אומרים זה, ואפילו פרק איזהו מקומן שאומרים קודם התפילה – אף שהרבה מתאחרין לבא וממילא אין אומרים זה, מכל מקום כיון שאם היו כאן היו גם כן אומרים – שייך להחשיבן מלימודי הציבור. שלכן כיון שהוא מהציבור, שגם הוא לומד עמהם כשהיה כאן, והיה בידו ללמוד עמהם, שייך להחשיב לימודם גם אליו, ויש לו לומר קדיש אף שנזדמן שהוא לא למד עמהם. וכן הוא גם באמירת אין כאלקינו ופטום הקטורת שאומרים בשבת, ובאלו בתי כנסיות שאומרים בכל יום, שיכול – וממילא גם צריך – לומר כשהוא אבל על אביו ואמו. אבל בלימוד שלא שייך לציבור, אף שנתקבצו חבורה שלומדים ביחד, כמו חברה שלומדים פרק משניות וחברה ש"ס שלומדים בחבורה דף גמרא בכל יום או אלו הלומדים בכל שבת, היה מסתבר שאם לא למד עמהם אין לו לומר קדיש, מאחר דלא שייך ללימודם, והוא עצמו הא לא למד. ואלו שגם כן למדו, ואף שרק שמעו מפי מגיד המשניות ודף הגמרא לפניהם, אף שלא הבינו הרבה דברים, ואף שלא שמעו כל הדברים, יכולין לומר קדיש, שלכא שיעור למידת ההשתתפות בלימוד לענין זה. וכשעושין כראוי, שהוא מסיימין בדבר אנדה כמתני' דר' חנניה בן עקשיא וברייטא דכל השונה הלכות, שזה מבינין ודאי, יכולין לומר קדיש.

7. משנה ברורה סי' נד ס"ק ט

מנהג כל ישראל לומר אחר פרקי אבות ואחר במה מדליקין המאמר דר' חנניא בן עקשיא או... ת"ח מרבין שלום וכו'. ולפי זה יש לזהר כשלומדים משניות, יאמרו בסוף הלימוד המאמר דר' חנניא בן עקשיא וכדומה, כדי שיהיו יוכלו לומר על ידי זה אחר כך הקדיש דרבנן. ואחר תנ"ך אומרים קדיש שלם אפילו רק אחר שלושה פסוקים. ואין לומר קדיש אלא אם כן היו עשרה אנשים בבית הכנסת בשעת אמירת הפסוקים והלימוד... ואפילו אם רק שנים ושלושה לומדים אומרים קדיש כשיש שם עשרה, ואפילו מי שלא למד יכול גם כן לומר הקדיש כמו בפרשת שמע

8. שו"ת חלקת יעקב אורח חיים סי' כ

על שאלתו באבל שבא לבית הכנסת לאחר שכבר התחילו האבלים לומר קדיש אחר עלינו, האם מותר לו לומר גם כן קדיש, אף שלא היה בבית הכנסת ולא שמע אמירת עלינו.

א) לפי עניות דעתי יש ללמוד דין זה מאמן יתומה, שהיא חמורה מאד... אם יודעין על איזו ברכה הם עונים, אף שלא שמעו את הקול מותר לענות ולא מקרי אמן יתומה... מי ששמע רבים מישאל שאומרים אמן וחזקתו שאין עונים אמן אלא אחר ששמעו ברכה כתקנה, אין חוששין לאמן יתומה, וכששמע מהם קדושה רשאי לענות עמהם, וכן קדיש וברכו וכו'... אם כן כמו דמותר לענות אמן, אף שלא שמע הברכה ואף שלא היה בבית הכנסת בשעת אמירת הברכה... אם כן מדוע לא יהיה לו היתר גם לומר קדיש על סמך ששמעו אמירת עלינו, דקילא טפי, שלא מצינו על זה שום למותא, ובפרט שיש לומר דשבה באפיה נפשיה הוא